

مطالعه گونه شناسی محلات بافت قدیم شهر بهبهان؛ با هدف ارائه معیارهای طراحی مرکز محله جدید

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۰

کد مقاله: ۳۸۸۴۳

حسین غلامی^{۱*}، سلیمان احمد مرادی^۲، ابراهیم الیاسی^۳

چکیده

بافت‌های فرسوده شهر بهبهان تلفیقی از فرصت‌های ویژه و شرایط بحرانی عدیده‌ای است که در نهایت تبدیل به یکی از پیچیده‌ترین صورت مسئله‌ها برای مدیریت شهری شده است. پژوهش حاضر تلاشی است برای تعیین شاخص‌های مؤثر در گونه شناسی بافت شهری بهبهان به منظور برنامه‌ریزی برای این بافت در حال تحول. بدین منظور، پژوهش با استفاده از مطالعات اسنادی و میدانی ابتدا به تدوین چهارچوب نظری گونه شناسی و شکل شناسی محلات شهر بهبهان می‌پردازد. هدف از این پژوهش، گونه‌شناسی مراکز محلات بهبهان است که به صورت ارگانیک ساخته شده‌اند و در پی آن به معیارهای گونه شناسی در طراحی مرکز محله جدیدی به عنوان محله برنامه‌ریزی شده می‌پردازیم، مبانی نظری تحقیق و عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر گونه شناسی مراکز محله، برگرفته از آثار اندیشمندان در زمینه شهرسازی درباره محلات شهری است. مدل ارزیابی در قالب پنج مؤلفه اصلی کالبدی، اجتماعی، عملکردی، ادراکی و ترافیکی صورت گرفته است، روش تحقیق در حوزه میدانی و اسنادی با استفاده از پرسشنامه، مشاهده، تحلیل ابعاد کالبدی محلات، تکنیک SWot، هست. پس از گونه شناسی محلات به شناخت شهرستان بهبهان و مراکز محلات بافت قدیم بهبهان در قالب مؤلفه‌های عملکردی، کالبدی و اجتماعی پرداخته شد و در نتیجه بر اساس اطلاعات به دست آمده، به اهداف، راهبرد و سیاست‌ها و یا دستورالعمل‌های اقدامی می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: گونه‌شناسی، شکل شناسی، بافت قدیم، مرکز محله، تکنیک سوات

۱- کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات زنجان (hossein.gholami@yahoo.com)

۲- دانشجوی دکترای معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

۳- کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات زنجان

۱- مقدمه

موضوع شکل‌شناسی با بررسی کالبد شهری به دلایل و علل شکل‌گیری، تحولات کالبدی، استمرار و تغییر رویه‌ی این تحولات، و برنامه‌ریزی و طراحی برای آینده‌ی شکل شهر می‌پردازد. واقعیت آن است که شکل کلان‌شهرهای ایران در نیم‌قرن اخیر با نرخ بی‌سابقه‌ای متحول شده و هرچند اصول و روش‌های برنامه‌ریزی نوین در نظام شهرسازی ایران نیز در همین دوره مورد استفاده قرار گرفته است، اما برنامه‌ریزی نوین نسبت به میزان پیش‌بینی شده در طرح‌ها، تأثیر کمتری بر شیوه‌ی هدایت و نظم دهی سکونتگاه‌های جدید و همچنین نظارت بر تغییرات صورت گرفته در بافت‌های موجود داشته است. منظر کلان‌شهرها در نتیجه‌ی این عدم پیروی از برنامه‌ریزی نوین "اشکال پیچیده‌ای از موجودیت‌های فضایی را در خود ظاهر ساخته است، و باید اذعان داشت که شناخت این اشکال پیچیده کمتر مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است (سعیدنیا، ۱۳۷۸: ۸۴). گرچه مطالعات بسیاری درباره فرهنگ و تاریخ و شهرسازی ایران صورت گرفته، لیکن به‌ندرت تحقیقی در مورد محله‌های ایران و ساختار و نحوه شکل‌گیری آن‌ها انجام شده است. از میان این تعداد محدود تحقیقات، بسیاری تنها به توصیف تاریخ شهر و محله پرداخته‌اند، بدون اینکه بحث مهمی پیرامون شکل و ساختار محله‌ها صورت گیرد و خلا قابل توجهی درباره توضیح الگوهای فضایی و ریخت‌شناسی محله‌ها وجود دارد. آنچه در این میان ضروری به نظر می‌رسد، بررسی و تحلیل ساختار محله‌ها است که بتواند فرآیند توسعه و پیشرفت آن‌ها را شرح دهد و اطلاعات لازم در زمینه علل و چگونگی ریخت‌شناسی محله‌های تاریخی را به‌دست دهد. (پورزرگر، ۱۳۹۰: ۱۰۶).

بنابراین، برای بازیابی محله‌ای در کلانشهرهای امروز، نیاز به اجرای فرآیندی است که تحقق آن در دراز مدت متصور است و مستلزم همکاری و تشریک مساعی گروه‌های مختلف علمی - حرفه‌ای در ابعاد مختلف شناخت شناسانسان است. امکان هویت بخشی به محلات از مقوله‌های مهم در مباحث امروزین علوم اجتماعی است، اما به نظر می‌رسد مسأله اصلی در طراحی فضاهای امروزی، خلاء شناختی جامعه شناسانه و روانشناسانه از نیازهای پیچیده فردی و اجتماعی انسان امروز نسبت به محل سکونتش است. طراحان و برنامه‌ریزان شهری برای ارائه فضاهایی پاسخ‌دهنده نیاز به شناخت دقیق از ابعاد اجتماعی زندگی انسان شهرنشین امروز در مراحل مختلف رشد دارند، که خلاء این پژوهش‌ها در مطالعات جامعه‌شناسانه به منظور هویت بخشی به شهرهای امروزی به خوبی مشهود است (قاسمی، ۱۳۹۰: ۶-۱).

به این منظور، هدف پژوهشگر در این پژوهش، با توجه به مطالب ارائه شده به گونه‌ی شناسی و نحوه شکل‌گیری محلات کهن بر اساس اصول اقتصادی، فرهنگی، اعتقادی، سیاسی، اجتماعی و نیازهای محلات و ... است که بتوان بر اساس آنها و فرهنگ شهر بهبهان و اصول و راهکارهای شهرسازی جدید، مرکز محله‌ای ارائه می‌شود. سعی پژوهشگر بر آن است که بایه‌گیری از عناصر با ارزش دیروز و توجه به نیازهای امروز به ساماندهی محدوده مورد مطالعه بپردازد.

الف) چگونه می‌توان با گونه‌ی شناسی مرکز محلات شهر بهبهان با هدف طراحی مرکز محله جدید رسید؟

ب) چگونه ارزشهای مراکز محلات بافت قدیم را شناسایی کنیم؟

ج) آیا می‌توان با ارائه راهکار و اصول طراحی به اهداف کلان پروژه دست یافت؟

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

این تحقیق، از بعد نظری به تجزیه و تحلیل و تبیین نظریه‌های توسعه فیزیکی محلات شهری و ساماندهی واحیایافت فرسوده محلات شهرها به منظور برطرف نمودن کمبودها و نارسایی‌هایی که در بعضی از روشها و الگوهایی که در رابطه با شهر بهبهان وجود دارد، کمک می‌کند. مسأله فرسودگی و نوسازی بافت‌های فرسوده و طراحی محله‌های جدید در دهه اخیر تقریباً در تمام شهرهای کشور مطرح شده است، در شهر بهبهان نیز به دلیل مواجهه باروند نوگرایی سریع مانند سایر شهرها میتوان شاهد ناکارآمدی و فرسودگی بافتهای شهری بود. طرحها، برنامه‌ها و برخوردهایی که با این مساله در دیگر سازمان‌ها و مراجع ذیربط وجود داشته، به دلیل عدم وجود هماهنگی و مدیریت یکپارچه در ساختار مدیریت شهری کشور، ابعاد و جوانب متفاوتی پیدا کرده است، به طوری که حتی مفهوم فرسودگی در منابع متعدد، متفاوت است، علاوه بر این باوجود اهمیت این مسئله، نتایج مشخصی برای برخورد با این بافت‌ها به دست نیامده است. علاوه بر آن محله‌ها و بافت‌های یک شهر از امکانات و عوامل رشد مساوی در طول زمان برخوردار نبوده و نیستند و همین امر سبب به وجود آمدن تفاوت‌های آشکار در سیمای شهرها شده است. درحالی که شهر پایدار و توسعه یافته شهری است که درحین رشد، توسعه و ایجاد فضاهای جدید، ارتباط منطقی و منسجم بین فضاهای جدید و قدیم برقرار نموده و یکپارچگی و هویت شهر را حفظ و تقویت نماید. با وجود اهمیت این مسئله و مشکلات فراوانی که محلات بهبهان در دامن خود می‌پروراند، لازم است پیگیری جدی در این زمینه صورت‌پذیرد. از آنجا که مفهوم محله در شهرهای امروزی در حال از بین رفتن می‌باشد، این تحقیق میتواند با بررسی تاریخ گذشته شهر بهبهان عجین گشته و با ارائه راهکار مرکز محله‌ای با اصول شهرسازی جدید و بر اساس گونه‌شناسی مراکز قدیمی محلات بهبهان، شهر سنتی بهبهان را به گذشته خود پیوند دهد.

۳- پیشینه تحقیق (بررسی نمونه‌های داخلی و خارجی)

۱-۳- واحدهمسایگی محله فهادان (یوزداران) در شهر یزد

نمونه ایرانی محله انتخابی از شهر یزد در نظر گرفته شد. شهر یزد در مرکز ایران و در اقلیمی گرم و خشک قرار گرفته است. یزد از شهرهای تاریخی ایران می‌باشد که بر اساس نظام محله ای شکل گرفته است. محلات شهر یزد از نمونه‌های بسیار خوب در زمینه نظام محله ای در ایران است که بر خلاف بسیاری از شهرهای دیگر، تغییرات گسترده ای در محلات آن ایجاد نشده و ساختارفضایی و اجتماعی محلات تا حدود زیادی حفظ شده است.

شکل ۱- بافت تاریخی شهر یزد و موقعیت محله فهادان (ثقه الاسلامی، ۱۳۹۲).

فهادان در شمال بافت تاریخی شهر یزد قرار دارد و توسط گذرهایی با مجموعه مرکز شهر قدیمی شامل بازار و مسجد جامع شهر یزد مرتبط می‌شود. این محله از شمال با محله آبشوره، از شرق با محله بازار نو، از غرب با محله کوشک نو و از جنوب با محلات وقت و ساعت و شاه ابوالقاسم مرتبط است. مساحت این محله نسبت به دیگر محلات در بافت تاریخی شهر یزد نسبتاً وسیع‌تر است. مرکز محله فهادان شامل بازارچه فهادان، مسجد و حمام، آب انبار، فضای باز شهری، حسینیه فهادان و دو عنصر تاریخی ارزشمند مدرسه ضیائییه و بقعه دوازده امام می‌باشد. در شکل (۱) موقعیت محله فهادان در بافت تاریخی شهر یزد نشان داده شده است. (ثقه الاسلامی، ۱۳۹۲: ۳۹).

۲-۳- محله پرواز در تبریز

محله ایلگلی (کوی پرواز): محله ایلگلی در ناحیه جنوب شرقی شهر و در نزدیکی بوستان ایلگلی - که از مهمترین تفرجگاه‌های مردم شهر تبریز به شمار می‌آید واقع شده است. محله شهرک پرواز که بخشی از محله ایلگلی است، از جمله محله‌های طراحی شده این شهر به شمار می‌آید که برنامه‌ریزی آن بهسالیهای پیش از انقلاب برمیگردد و نام محله بهدلیل واگذاری زمین به کارمندان نیروی هوایی، پرواز نهاده شد.

کیفیت فرم و بافت محله پرواز: با توجه به اینکه بیش از ۹۰ درصد از بافت دارای دانه‌بندی متفاوت است، یکسان بودن نسبی قطعات تفکیکی بافت موجب همگنی بیشتر آن گردیده است. در بسیاری از بخش‌های داخلی کم‌تراکم محله و نیز دیگر قسمت‌ها که ساخت و ساز با تراکم نسبتاً بالا در دست انجام است، تناسبات ساختمان‌های هم‌جوار به طور کامل مشاهده می‌گردد. در این محله بلوک‌بندی‌های کوچک موجب ایجاد مسیرهای بالقوه نسبتاً کوتاه شده و نفوذپذیری بیشتری را در مقایسه با بلوک‌های بزرگتر فراهم ساخته است.

کیفیت دسترسی محله پرواز: در این محله به دلیل عدم پیچیدگی عناصر و رعایت سلسله مراتب به ویژه در دسترسی پیاده و مفصل بندی مناسب و طراحی کوچه‌هایی با عرض دو متر، قابلیت جهت‌یابی تا حدودی آسان یا بدون مشکل است. مسیرهای ویژه‌یادهدنیز در گذرهای اصلی محله و در کوچه فرعی داخل بلوک‌ها، تعریف شده است. در این محله به دلیل برنامه ریزی صحیح و منطقی و توجه به حرکت سواره در طراحی، معابر ویژه سواره با قابلیت دسترسی تا عرصه خصوصی مدنظر قرار گرفته‌اند (راد جهانیانی، ۱۳۹۰: ۳۶-۳۳).

شکل ۲- محله پرواز در تبریز

کیفیت مسکن: در این محله به دلیل نوساز بودن اغلب خانه‌ها و بناها، مواد و مصالح ساختمانی مقاومت مناسبی دارند و از آنها متناسب با اقلیم سرد استفاده شده است. جزئیات در نما به علت طراحی شدن اغلب بناها با تناسبات زیادی مشاهده می‌گردد. مسکن‌های این محله در بیشتر گذرهای اصلی و فرعی، نوعی همگنی و همجواری به لحاظ فرم، مصالح، تناسبات و نظایر این‌ها دارند.

کیفیت زیبایی شناختی: خیابان اصلی و درختان نامنظم و پراکنده در خیابان‌های محلی و محوطه سازی از طریق کاشت متراکم گل-های رنگارنگ در سرتاسر این محله مشاهده می‌شود. نورپردازی‌های رنگی در محل فضای سبز و نیز پارک‌ها و بوستان‌های موجود، جلوه‌هایی ویژه از نشانه‌های زیبایی شناختی در محیط به شمار می‌آیند. (راد جهانبانی، ۱۳۹۰: ۳۶-۳۳).

جدول ۱- بررسی کالبدی محله فهادان یزد مأخذ: (ثقه الاسلامی، ۱۳۹۲).

اصول	ویژگی‌ها	محله فهادان در شهر یزد	نقشه
قلمرو محله‌ای	تعریف قلمرو	مشخص شدن با گذرهای باریک اطراف محله و در برخی مکانها همپوشانی با دیگر محلات همجوار	
	مساحت قلمرو	حدود ۱۴ هکتار	
	فاصله مرکز تا پیرامون	حداکثر حدود ۴۰۰ متر	
	ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر	از طریق گذر اصلی فهادان و رشته ای از گذرها و معابر	
مرکزیت	موقعیت قرارگیری مرکز محله	در مرکز جغرافیایی محله نیست	
	شکل مرکز	به صورت خطی (گذر فهادان) و متمرکز و هسته ای (مرکز محله فهادان)	
	عناصر مکز	مسجد، حسینیه، بازارچه، آب انبار و عناصر تاریخی (مسجد ضیائییه و بقعه ۱۲ امام)	
	عناصر شاخص	مسجد و حسینیه (عناصر فرهنگی)	
	کیفیت محصوریت	محصوریت و تعریف مرکز محله	

جدول ۲- بررسی کالبدی محله پرواز تبریز (مآخذ: نگارندگان)

اصول	ویژگی‌ها	محله پرواز در تبریز	نقشه
قلمرو محله‌ای	تعریف قلمرو	تعریف با شبکه راههای سواره در اطراف واحد همسایگی	
	مساحت قلمرو	حدود ۶۱ هکتار	
	فاصله مرکز تا پیرامون	حداکثر حدود ۵۰۰ متر	
	ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر	از طریق گذر اصلی فهادان و رشته‌ای از گذرها و معابر	
مرکزیت	موقعیت قرارگیری مرکز محله	در مرکز جغرافیایی محله است	
	شکل مرکز	به صورت متمرکز در یک هسته	
	عناصر مرکز	پارک محله‌ای، مجتمع مسکونی، مدرسه، مرکز خرید، مجتمع ورزشی	
	عناصر شاخص	پارک محله‌ای، مدرسه، مجتمع مسکونی، مجتمع ورزشی	
	کیفیت محصوریت	محصوریت و تعریف مرکز محله	

۳-۳- واحد همسایگی در شهر جدید رادبرن

نمونه غربی مقایسه تطبیقی، یکی از واحدهای همسایگی شهر رادبرن است. رادبرن یکی از نمونه‌های کلاسیک استفاده از نظام واحدهای همسایگی در برنامه ریزی و طراحی و سرمشقی برای شهرسازان دوره‌های بعدی بوده است. شهر رادبرن در سال ۱۹۲۹ میلادی توسط دو شهرساز معروف آمریکایی به نام‌های کلرنس اشتاین و هنری رایت در ایالت نیوجرسی آمریکا و در فاصله ۱۶ مایلی نیویورک برای جمعیت حدود ۲۵۰۰۰ نفر ایجاد شد. این شهر از ۳ واحد همسایگی که در هر واحد حدود ۷۵۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفر سکونت داشتند، تشکیل شده است. حدود هر واحد همسایگی طبق شعاع عملکرد یک مدرسه ابتدایی نیم مایل یا حدود ۸۰۰ متر

تعیین شده است که بزرگتر از الگوی واحد همسایگی پیشنهادی پری است. مرکز شهر شامل مرکز خرید است که در محل ورودی اصلی شهر در نظر گرفته شده است.

شکل ۳- نقشه شهر رادبرن.

شعاع عملکرد مرکز شهر معادل یک مایل (حدود ۱۶۰۰ متر) است. در طراحی واحدهای همسایگی از ایده کلان بلوک استفاده شده است. در مرکز کلان بلوک، پارک و فضای باز وسیعی وجود دارد که در سرتاسر شهر و واحدهای همسایگی گسترده می شود. واحدهای مسکونی در اطراف یک محور سواره بن بست قرار گرفته است. در شکل (۳) نقشه شهر رادبرن و نقشه بخشی از یکی از واحدهای همسایگی شهر دیده می شود. طرح شهر رادبرن که از ویژگی های متنوعی بهره مند شده بود، الگوی جدیدی برای طراحی واحدهای همسایگی ارائه داد و تأثیرات بسیار زیادی بر شهرسازی؛ ۱۱۸، کشورهای دیگر و به ویژه اروپا بر جای گذاشت. (نقه الاسلامی، ۱۳۹۲: ۴۰-۳۹). شهر از ۳ واحد همسایگی تشکیل شده است. موقعیت واحد همسایگی مورد بررسی با رنگ تیره در پیرامون آن مشخص شده است.

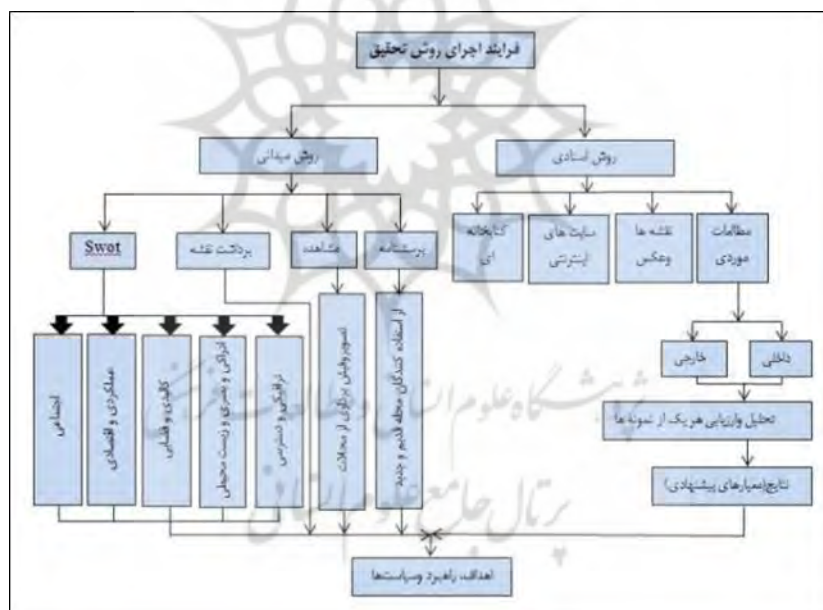
جدول ۴- بررسی کالبدی محله رادبرن در نیوجرسی (مأخذ: نقه الاسلامی، ۱۳۹۲)

اصول	ویژگی ها	محله رادبرن در نیوجرسی	نقشه
محللهای قلمرو	تعریف قلمرو	تعریف با شبکه راههای سواره در اطراف واحد همسایگی	
	مساحت قلمرو	حدود ۱۱۰ هکتار	
	فاصله مرکز تا پیرامون	حداکثر حدود ۸۰۰ متر	
	ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر	از طریق محور سواره گذرنده از داخل واحد همسایگی	
مرکزیت	موقعیت قرارگیری مرکز محله	تقریباً در مرکز جغرافیایی واحد همسایگی	
	شکل مرکز	به صورت متمرکز در یک هسته	

اصول	ویژگی ها	محلہ رادبرن در نیوجرسی	نقشه
	عناصر مرکز	واحد آموزشی (دبستان) و پارک و فضای سبز	
	عناصر شاخص	واحد آموزش دبستان (عناصر آموزشی)	
	کیفیت محصوریت	محصوریت و تعریف مرکز محله	

۴- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش حاضر تحلیلی - توصیفی، برای دستیابی به شاخص‌ها از مطالعات کتابخانه‌ای، پژوهش‌های میدانی یا همان روش مشاهده، یکی از روش‌های مؤثر و کارآمد در تحقیقات موردی است. اطلاعاتی را که از این طریق می‌توان بدست آورد از طریق روش‌های دیگر کمتر می‌توان بدست آورد. زیرا این روش به محقق اجازه می‌دهد مستقیماً پدیده مورد مطالعه را ببیند و واقعیت رابه صورت مستقیم و بدون واسطه درک کند (حافظ نیا، ۱۳۸۹).

جدول ۳- فرایند اجرای روش تحقیق (منبع: نگارندگان)

براین اساس روش تحقیق پژوهش حاضر عبارت است از:

- مطالعه اسنادی-کتابخانه ای: در این شیوه اقدام به جمع آوری کتب، مقالات، پژوهش‌ها، و مطالعه آنها برای تدوین چارچوب نظری، شناخت، نحوه و شیوه مطالعات انجام گرفته، درک اصول علمی مطالعه و عوامل تشکیل دهنده مرکز محلات و رابطه میان کالبد و رفتار گردید.
- مطالعات میدانی: در مرحله مطالعات میدانی، از چند روش برای جمع آوری اطلاعات استفاده شد. پرسشنامه، مشاهده، برداشت نقشه‌های کالبدی و تجزیه و تحلیل توسط جداول SWOT از جمله روش‌هایی بود که بصورت میدانی در فضاهای شهری بکار گرفته شد. در شیوه پرسشنامه از استفاده کنندگان فضا در نوع استفاده از فضاها و دلیل حضور آنان و میزان ارتباط استفاده کنندگان از محله با مرکز شهر، به منظور شناخت نیازهای مردم محل، برای ارایه راهکار در طراحی مرکز محله جدید،

در محله سوال گردید. در شیوه مشاهده اقدام به بررسی و مشاهده دقیق انواع رفتارها در فضاهای شهری شده‌است و مستند سازی لازم در قالب عکس صورت پذیرفت. در شیوه برداشت نقشه‌های کالبدی، اقدام به برداشت فضاهای عملکردی در فضاهای محلات شهری و استفاده غالب از مراکز محلات و همچنین نوع حرکت آنان در فضا بررسی شد. در شیوه تجزیه و تحلیل، با استفاده از جداول SWOT به نقاط ضعف و قوت و فرصت و تهدید در محلات بافت قدیم پرداخته شد. نتایج حاصل مطالعات میدانی در قالب جداول اهداف، راهبرد، سیاست‌ها (دستورالعمل‌های اقدامی) می‌رسیم.

۵- مبانی نظری

۵-۱- گونه شناسی شهری

پیش از ورود به مفهوم گونه شناسی^۱ دو تعریف پایه ای از بافت شهری و گونه در ابتدا معرفی می‌گردد. **بافت شهری**؛ منظور از بافت شهری سنتزی است از تمام اجزای کالبدی. بافت شهری یک کل ارگانیک است که در سطوح وضوح متمایز قابل مشاهده است در کلیترین سطح، بافت را می‌توان سازمان خیابان‌ها و بلوک‌ها توصیف کرد (Kropf, 1996: 14). و به طور خلاصه می‌توان بافت شهری را حالات مختلف همجواری و فضاهای پر و خالی در ترکیبات مختلف و همچنین نحوه‌ی قطعه بندی اراضی مشخص کننده دانست (حبیب، ۱۳۸۴: ۴).

گونه^۲: گونه نیز مفهومی کلیدی در معماری و شهرسازی است و توسط بسیاری از نویسندگان مورد بررسی قرار گرفته است. گونه به عنوان یک مفهوم به نوع، طبقه یا دسته‌های از مردم یا گروهی از اشیا اشاره دارد که ویژگی‌های مشخص مشترکی دارند و این ویژگی‌ها آنها را از دیگر مردم یا گروه‌های اشیا متمایز می‌نماید (Rapoport, 1990: 48).

گونه شناسی: تلاشی است برای قرار دادن مجموعه ای از اشیا یا پیچیده در یک مجموعه‌ی منظم برای دستیابی به عمومیت بیشتر در جهت شناخت و برنامه ریزی. هر چند در مورد سودمند بودن همه جانبه‌ی گونه شناسی جای تردید است اما آن رامی‌توان به سه منظور مفید دانست: اول، ابزار توصیف ساختار شهری بر حسب ویژگی‌های مختلف؛ دوم، ابزار تحلیل و ایجاد ارتباط میان داده های زیست محیطی و اقتصادی اجتماعی با گونه های مختلف تعریف شده و تحلیل آنها؛ و سوم، ابزار برنامه ریزی با تأمین درک عمیق از گونه های شهری، که راه را برای برنامه ریزی و طراحی مناسب تر در سطح خرد و کلان هموار می‌نماید (Radberg, 1996: 386).

۵-۲- اشاره‌ای به مکاتب گونه-ریخت شناسی شهری

مورفولوژی شهری دارای سه مکتب اصلی است که در ادامه به اختصار به آنها اشاره می‌شود (برای مطالعه‌ی شرح تفصیلی این مکاتب نک: پورمحمدی و دیگران، ۱۳۹۰).

مکتب انگلیسی: بانی این مکتب، که بسیاری آن را بالنده‌ترین سنت تحقیق در مورفولوژی شهری می‌دانند «ام.آر.جی. کانزن»^۳ است. پیروان این مکتب معتقدند که مطالعه‌ی منظر شهری، مبنای تئوری فرآیند ساخت شهر را می‌سازد که نه تنها تاریخ توسعه شهری را توضیح می‌دهد بلکه برنامه‌ریزی‌های آتی را نیز هدایت می‌کند. «کانزن» روش تحلیل نقشه‌ی شهر را شامل بررسی سه عنصر خیابان، قطعه زمین و خود ساختمان می‌داند که مانند قطعات یک جورچین، درهم چفت شده‌اند. این هر سه بخش، به لحاظ تکوینی و کارکردی به هم مرتبط اند اسناد لازم برای توضیح فرم شهر شامل نقشه‌ی شهر، پلان نشان دهنده‌ی گونه‌های ساختمانی شهری و نقشه‌ی توصیفی کاربری زمین است و نقشه‌ی شهر باید در طول زمان و با توجه به تحولات آن تحلیل شود (تاریخی-تحولی) بخش مهمی از فعالیت کانزن مفهوم‌سازی شکل‌گیری فرم شهر است. مفاهیمی چون «واحد نقشه»، «نقشه ترکیبی شهر»، «کمر بند حاشیه‌ای» و «دوره‌ای تغییر قطعات زمین». رویکرد وی بیش از آن که ریخت شناسی باشد، به جنبه ریخت سازانه توجه دارد و بیش تر هم به همین نام، یعنی موفوژتیک شناخته می‌شود، چرا که نه تنها بر ساختار اصلی شهر، بلکه بر ابعاد زمانی و دگرگونی‌ها نیز تاکید دارد (جمالی، ۱۳۹۴: ۳).

مکتب ایتالیایی: این مکتب توسط «موراتوری»^۴ در دهه‌ی ۱۹۴۰ آغاز شد وی بر این باور بود که باید ریشه های معماری را نه در طرح های تخیلی مدرنیست‌ها، بلکه در سنت منسجم تر و پیوسته تر شهرسازی که از عهد قدیم تا دهه‌ی ۱۹۳۰ حاکم بود جستجو کرد و ساختار شهرها تنها از روی سیر تاریخی و مبتنی بر گونه شناسی بناها درک می‌شود فرم شهرها برآیند عقاید، ترجیحات و اعمال

1 Typological Study

2 Urban fabric

3 Type

4 M.R.G. Conzen

5 Saverio Muratori

متعددی است که در قالب بناهای مفروض و فضای پیرامونشان متجلی شده‌اند این ساختمان‌ها و فضاها را میتوان در قالب گونه‌هایی گنجانده که چکیده‌ی شخصیت هر کدام است (جمالی، ۱۳۹۴: ۳).

مکتب فرانسوی: مکتب سوم در اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰ در فرانسه پی‌ریزی شد مکتب فرانسوی همانند مکتب ایتالیایی با معماری مدرن و تاریخ‌ستیزی آن مخالفت می‌کرد و از حمایت منتقدان توانایی مثل «هنری لافور» برخوردار بود. او مدعی بود که استیلا بر فضای مادی، که شامل خود شهر نیز می‌شود، هدف غایی زندگی اجتماعی است. این مکتب، بین مکتب انگلیسی و ایتالیایی قرار می‌گیرد و به هر دو موضوع طراحی و فرآیند ساخت شهر می‌پردازد. هم نظریه‌های مربوط به فرهنگ عامه و هم نظریه‌های نخبگان و خواص در این مکتب مطالعه می‌شود این دو منبع نظری، به معماری‌های متفاوتی می‌انجامد: یکی معماری متداول زندگی روزمره و دیگری معماری تخصصی و شیوه‌مند متعالی آنان این واقعیت را که معماری‌های خاص و طبقه‌ی نخبه به قطع رابطه با شهر گرایش دارند، محکوم می‌کنند (جمالی، ۱۳۹۴: ۳).

۵-۳- شناخت شاخص‌های مؤثر بر گونه شناسی

الف) ساختمان / قطعه و گونه شناسی در سطح جزئی‌ترین عناصر،

ب) خیابان / بلوک و فضاهای باز درون بلوک و گونه‌شناسی مجموعه‌ای از ساختمانها و قطعات و خیابان‌های تحدید و تعریف کننده آنها (ج) محله و گونه شناسی مجموعه‌ای از خیابان‌ها و بلوک‌ها در محدوده‌ای قابل تعریف، انتخاب شود (ذاکر حقیقی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵).

روند تغییر محلات قدیمی به محلات جدید

با تغییر محل سکونت خانواده‌های متمکن‌تر شهر به همراه خانواده‌هایی که در اثر افزایش تحرک اقتصادی شهرداری شرایط مادی بهتر شده‌اند، به فضاهای تازه ساز، شهر و محله قدیمی اعتبار مدنی خود را از دست می‌دهد و فضای سکونین خالی محله آماده پذیرایی خانواده‌های جدید می‌شود که نمی‌شناسد. در رویارویی با این چهره‌ی جدید و نقابی که شهر در پس آن قرار گرفته، شهرو زندگی شهری خود را ناآشنا باز می‌یابد. بی‌ریشه و تغییر شکل یافته، شهر در مجموعه‌ای از روابط آشفته، درهم و برهم و نامفهوم اجتماعی- فرهنگی، گرفتار می‌آید. در نبود مکان و نشانه عینی، در نبود محله و هویت کالبدی آن، شهروند هنوز ترجیح می‌دهد که خود را با انتساب به نام قدیمی و کهن محله هویت بخشد. هویت بخشیدنی ذهنی که از این پس نه در مکان بلکه در زمان معنا می‌یابد. عینیت شهر در تقابل با ذهنیت آن قرار می‌گیرد در حالی که این عینیت، چهره‌ای تجدیدطلبانه را عرضه می‌دارد، آن ذهنیت در پی تعریف انسان در فضا و محیط کالبدی است در جایی که این عینیت، در پی دگرگونی‌های عرضی و صوری است، آن ذهنیت تحولی محتوایی و شالوده‌ای را طلب می‌کند. شهر و جامعه، تعاریف متفاوتی از فضا، مکان، انسان و رابطه ساکن و مسکون را عرضه می‌دارند (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۶۸-۱۵۸).

محلات سنتی ایران با ویژگی‌هایی همچون، وجود سلسله مراتب فضایی، در صورت بندی به فضاهای محله، حفظ حریم دریافت، ایجاد ورودی‌های تعریف شده در ابتدای هر محله، نظام تقریباً مستقل اقتصادی، خدماتی، اجتماعی، ایجاد امکانات و تجهیزات لازم در مراکز محلات، نزدیکی محل کار به محل سکونت در هر محله، وجود مرزهای فیزیکی تعریف شده (در عین امکان نفوذ پذیری به حریم محله) توسط تفاوت‌های قومی، نژادی، مذهبی، ساکنان هر محله با محلات اطراف یا وجود مرزهای طبیعی در تقسیم بندی‌های زمین شهر، وجود نشانه‌های خاطره‌انگیز همچون مساجد، امامزاده‌ها، میادین بازی، تکیه، حسینیه، معماری خاص و هویت بخش منازل و...، جوابگویی فضاهای محله به نیاز ساکنین (با امکان دسترسی کافی به بازار، و...) و بالاخره عدم حضور خودروها در سطح محلات و دسترسی پیاده به همه قسمت‌های آن، بافتی برخوردار از توانایی، درهم تنیدگی، نفوذ پذیری در سطح فضای محله ایجاد می‌کرد که منجر به افزایش حضور ساکنان در عرصه عمومی محله و ایجاد تعاملات اجتماعی در میان آنها در نتیجه بالا رفتن حس تعلق خاطر به محله و عدم مهاجرت به محلات دیگر شهر بوده است.

همچنین حضور افراد و شناخت متقابل آنها از یکدیگر منجر به از بین رفتن بستر رفتارهای مجرمانه در سطح محله و احساس امنیت بالا در میان ساکنین بوده است. حفظ و تقویت عوامل خاطره‌انگیزی همچون مساجد، امامزاده‌ها و... از تنش‌های روانی انسان سنتی کاسته و احساس تعلق و ریشه دار بودن را در وی رشد داده است. ایجاد خاطرات و تداعی‌های انسان سنتی به این احساس وی‌دامن زده است و تمامی اینها محصول این همانی و احساس هویت مندی او نسبت به محله‌ی خویش بوده است. (قاسمی، ۱۳۹۰: ۵).

مشخصه های محله:

۱. محله دارای سابقه تاریخی است.
۲. محله دارای فضاهای عمومی و باز برای بروز و ظهور خلاقیت های فرهنگی اجتماعی است.
۳. محله دارای نمادها و زیر ساخت های خاص خود است.
۴. امکان اعمال نظر و نظارت عمومی در محله وجود دارد.
۵. محله دارای اجتماع قانون مدار و یا ارزش مدار است.
۶. در ساکنان محله احساس مالکیت وجود دارد.
۷. محله دارای ساخت اجتماعی و سیاسی است مانند شورای محله.
۸. تعلق اجتماعی در محله وجود دارد.
۹. در محله انسجام و پیوستگی وجود دارد. توانایی شناخت و حل مسائل محله در حیطه قدرت افراد محله است.
۱۰. در محله آرامش، امنیت و آزادی وجود دارد و با نظام های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شهر پیوند دارد. (کوهی فرد، ۱۳۹۲: ۴-۵).

۴-۵- مطالعات ریخت شناسی، گونه شناسی و فن ساخت محله

محله هادرشهرهای تاریخی محل سکونت صاحبان حرفه و مشاغل خاص و یا اقلیت های دینی و طبقات اجتماعی مختلف بوده اند، به طوری که حتی اسکان اقلیت های دینی در شهر جایگاه خاص خود را داشت. مانند محله جلفا در اصفهان یا محله زرتشتیان دریزدویا محله های یهودی نشین در برخی از شهرهای ایران. در شهرهای تاریخی مرکز شهر و محله های آن ترکیبی متحد و متجانس و ارگانیک را از نظر کالبدی و فضاوی ایجاد می کردند و با اعتبار خاص خود و براساس درجه بندی هسته تاریخی شهر را شکل می دادند. تعداد محله ها در یک شهر ارتباط مستقیم به وسعت و اهمیت یک شهر داشت و به صورت کلی هیچ یک از محله های یک شهر از نظر وسعت و شکل با محله های دیگر مشابه نبودند، ولیکن همه محله ها دارای ساختار و ترکیبی متحد و یک شکل بودند. گذرهای اصلی و فرعی در شهرها همانند رگ های حیاتی عناصر و المانهای مهم شهر از جمله محله ها را به صورت ارگانیک به هم پیوند می زدند و در این میان میدان اصلی شهر و مسجد جامع کانون شروع مسیرهای ارتباطی به کلیه محله های شهر بود. از هر کوی و برزن از طریق معبرهای روباز و یا در بسیاری از موارد سرپوشیده که مغازه های تجاری در طرفین آن ها قرار داشت، به راحتی به مرکز شهر و یا مسجد جامع امکان دسترسی فراهم می شد. در ایام سوگواری در مسیر گذرهای اصلی و فرعی که در ارتباط با میدان، تکیه، حسینیه و مسجد جامع بودند دسته های عزاداری حرکت می کردند.

ریخت شناسی اصلی در ساختار یک محله باشکل گیری تدریجی فضای آن طی زمان شکل می گرفت که حاصل آن تکامل تدریجی محله بود. این ترکیب در تفاوت با محله های جدیدی قرار می گیرد که از طرح های پیش ساخته و بلوک های هم شکل استفاده می کنند. این ساختار ریخت شناسی به مرور و با در نظر گرفتن تمایلات، سلاقی و نیازهای ساکنین و با اتکا بر آزادی های آنان شکل گرفته است و بیان گر نظام اجتماعی است که از فرهنگ والای شهرنشینی برخوردار بوده است. در این نظام اجتماعی وابستگی و استقلال هر محله با توجه به نیازهای ساکنین آن شکل گرفته و فضای محله به نیازهای ساکنین آن پاسخ می داد.

در گذشته هر محله واجد مجموعه ای از عناصر فضایی بود که به آن استقلال می بخشید و آن را نسبت به محله های دیگر خود کفا می کرد و شامل فضاهایی مانند بازارهای محلی، مسجد، حمام، مدرسه، آب انبار، تکیه و زور خانه بود. عمده عناصر تشکیل دهنده هر محله خانه هایی بودند که به عنوان یک سلول تشکیل دهنده شهری، یک یا چند خانوار را در خود اسکان می دادند و بافت مسکونی را در محله به وجود می آورد. هر سلول زندگی (خانه) به عنوان یک واحد اجتماعی، اقتصادی در رابطه مستقیم با محله و سپس با شهر، گونه شناسی مربوط به خود را دارا بود. بیشتر منازل مسکونی دارای دو بخش بیرونی و اندرونی بودند که بخش اندرونی منازل مسکونی دربرگیرنده روابط یک یا چند خانواری بود که با یکدیگر دارای حریمیت بودند و بخش بیرونی منازل مسکونی در ارتباط با بخش خدماتی و یا اقتصادی خانوار عمل می نمود. در روند گونه شناسی خانه های تاریخی، بیرونی ها عناصر مهمی در یک منزل مسکونی به شمار می روند که در درجه اول ارتباط اندرونی خانه را با خارج کنترل می کردند و پس از آن محل تعامل مردان خانوار بود. که در ارتباط مستقیم با فعالیتهای اقتصادی و تجاری ایفا نقش می کردند. با در نظر گرفتن اقلیم های گوناگون، مسکن به گونه های مختلف در شهرهای تاریخی دسته بندی می شود. این دسته بندی تنها متأثر از اقلیم نمی باشد، بلکه قومیت و مذهب و حتی نوع حرفه و شغل ساکنین خانه ها در نحوه شکل گیری مسکن تاثیر گذار بوده است. لذا ریخت شناسی هر محله در شهرهای تاریخی در برگیرنده گونه شناسی اینبه همان محله نیز می باشد. محله ها در شهرهای تاریخی دارای عناصر و روابط منسجم و هوشمندانه ای بودند که حیات و رفاه ساکنین خود را تامین می کردند. استفاده از آبهای سطحی و آب رسانی به محله ها توسط مادی ها، جلوگیری از تابش مستقیم آفتاب و همچنین جهت گیری و تناسب منطقی بنا نسبت به شعاع تابش آفتاب جهت گیری مناسب برای جذب

بیشترین میزان حرارت و نور خورشید در زمستان و بالعکس جذب کمترین مقدار حرارت در تابستان، انتخاب شکل و فرم صحیح بنا و حیاط‌های مرکزی آن با توجه به نوع پوشش گیاهی و حرکت آب در سطوح (تبخیر و تلطیف هوا)؛ اجزاء اصلی تشکیل دهنده یک معماری پایدار به شمار می‌روند که به طور هوشمندانه در ساختار ابنیه شهرهای تاریخی و محله‌ها از طرف معماران به اجرا در آمده است.

گذشته از تفکیک فضا و ترکیب‌بندی آن، انتخاب نوع مصالح و رنگ بندی آن‌ها، انتخاب نوع بازشوها که در انتقال دما و حرارت به صورت مستقیم عمل می‌کنند، تعداد باز شوها، مساحت و همچنین محل قرار گیری آنها در سطوح نما از دیگر عوامل مهم پایداری است که معماران با بهره گیری از تخصص خود جهت جلوگیری از اتلاف انرژی در ابنیه به آن توجه فراوانی می‌کردند. ترکیب بندی فرم و درونگرایی بناها در اقلیم گرم و خشک، حیاط‌های مرکزی را تبدیل به فضایی اجتماعی با رویکرد محیطی نموده است. سقف این خانه‌ها با جان پناه جهت استفاده از بام با حفظ حریمیت طراحی شده است که از یک طرف با ارتفاع بلندتر به درون حیاط‌های مرکزی و از طرف دیگر در ارتباط با معابر عمومی از تابش مستقیم آفتاب در طول روزهای بلند و گرم تابستان جلوگیری می‌کند. از دیگر عناصر مهم و زیبا در ساختار خانه‌های تاریخی در اقلیم گرم و خشک بادگیرها هستند که دارای ساختاری پیچیده می‌باشند. بادگیرها به گونه ای منطقی و سنجیده نسبت به موقعیت آب وهوایی طراحی شده‌اند و به جرات می‌توان آنها را به عنوان یک پدیده فیزیکی حرارتی که عامل اوج پایداری در ساختار خانه‌های تاریخی هستند به شمار آورد. بنابراین "ریخت شناسی، گونه شناسی و فن ساخت" مناسب نه تنها در شکلهی شهر، بلکه در کوچکترین اجزاء تشکیل دهنده ابنیه نیز از سوی معماران به کار گرفته می‌شد. این همخوانی و هم وزنی در جزء و کل شهرهای تاریخی ایران به عنوان سند فرهنگ و مدنیت تا به امروز به یادگار مانده است. (پورزرگر، ۱۳۹۰: ۱۰۹-۱۰۷).

منظور از گونه‌شناسی دسته بندی و یا طبقه‌بندی گونه‌ها است. ما از درون و از طریق طبقه‌بندی‌ها به مکان‌ها فکر می‌کنیم، آن‌ها را در تصور در می‌آوریم، معرفی می‌کنیم و درباره آنها گفت‌وگو می‌کنیم و همچنین از طریق طبقه‌بندی آنها را می‌سازیم، اشغال می‌کنیم و نظام می‌دهیم. (دانش دوست، ۱۳۹۲).

جدول ۵- ویژگی‌های محله در شهرنشینی ایران (ماخذ: ثقه الاسلامی، ۱۳۹۲: ۳۸)

ویژگی‌ها	محله در شهرنشینی ایران
مفهوم	واحدی اجتماعی- فضایی
تعریف	قلمرویی اجتماعی برای سکونت، عنصر اصلی ساختار فضایی و اجتماعی شهر، واحدی اجتماعی، مدنی، فرهنگی، کالبدی و اقتصادی.
نقش و جایگاه	اصلی ترین واحد روابط اجتماعی در شهر، سکونت گزیدن گروه اجتماعی و وحدت دهنده اجتماعی، ایجاد کننده تعاون و همکاری بین ساکنین.
الگوی شکل‌گیری	الگوی شکل‌گیری ارگانیک و متمرکز، در بعضی مواقع دارای مرزهای مشخص و در برخی مواقع فاقد مرزهای کالبدی مشخص.
عنصر شاخص	فضای فرهنگی (مسجد) به عنوان عنصر شاخص
اصول شکل دهنده	مرکزیت متاثر از ارزش‌های فرهنگی، هم‌پیوندی، وحدت و همبستگی اجتماعی، مدیریت محله ای و خودکفایی محلات

جدول ۶- ویژگی‌های واحد همسایگی در شهرسازی معاصر غرب ماخذ: (ثقه الاسلامی، ۱۳۹۲: ۳۸)

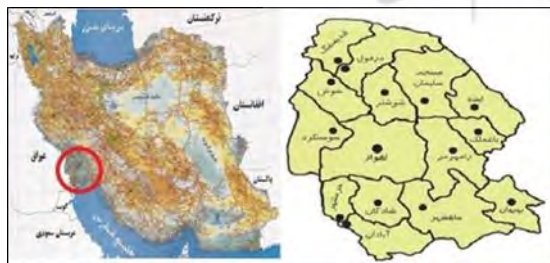
ویژگی‌ها	واحد همسایگی در شهرسازی معاصر غرب
مفهوم	واحدی کالبدی- عملکردی
تعریف	قلمرویی مسکونی دارای مفهومی اجتماعی، عنصر اصلی شکل دهنده به جنبه های کالبدی شهر، واحدی کالبدی، اجتماعی و اقتصادی،
نقش و جایگاه	فراهم کننده خدمات و نیازهای ساکنین، بلوک بنیادین در سلسله مراتب تقسیمات کالبدی شهر، ارتقا دهنده تعاملات اجتماعی و ایجاد کننده حس جامعه محلی، فراهم کننده مدیریت شهری بهتر و مشارکت اجتماعی، ایجاد کننده هویت و معنی و حس مکان در محیط های شهری، نقش محلات در توسعه پایدار شهری.
الگوی شکل گیری	الگوی شکل گیری متنوع، از پیش تعیین شده و متمرکز با مرزهایی کالبدی، مشخص عمدتاً راه ها و دسترسی های سواره.
عنصر شاخص	فضای آموزشی (دبستان) و یا سایر خدمات به عنوان عنصر شاخص
اصول شکل دهنده	مرکزیت، قلمرو فضایی، سلسله مراتب دسترسی، تامین نیازهای خدمات ساکنین، مدیریت محله ای.

۵-۵- شناخت عرصه پژوهش

شهرستان بهبهان با وسعتی معادل ۳۱۹۵ کیلومتر مربع در جنوب غربی استان خوزستان قرار دارد. این شهرستان از سه بخش تشکیل شده است. بخش مرکزی: متشکل از شهر بهبهان و حومه و دهستان های دودانگه و تشان با وسعت ۲۰۸۶ کیلومتر مربع بخش زیدون به مرکزیت شهر سردشت، مشتمل بر دهستان های سردشت، درونک با وسعت ۹۹۰ کیلومتر مربع این دشت زیبا از طرف شمال و شمال شرقی به استان کهگیلویه (دهدشت ولیکک)، از جنوب به بخش زیدون، از غرب به آغاچاری و شهرستان امیدیه (جایزان) و از شرق به شهرستان گچساران محدود می شود.

۵-۵-۱- بافت تاریخی بهبهان

بافت تاریخی شهر بهبهان که قدیمی ترین منطقه بهبهان فعلی پس از ارجان است، به شرح زیر می باشد از شمال به خیابان شریعی، از جنوب به خیابان گرایمی، از شرق به نحوی و ادامه آن به موازات مسیل آبخوار تا خیابان شریعی و از غرب به خیابان پیروز منتهی می شود. خیابان عدالت و خیابان جوانمردی بصورت دو محور عمود بر هم از وسط این ناحیه عبور می نمایند که خیابان جوانمردی فعلی، سالها قبل به صورت مسیلی از وسط شهر می گذشته و حد فاصل بین دو قوم قنوت و بهبهان بوده است. مساحت کلی این منطقه حدود ۱۴۶ هکتار است.

شکل ۴- موقعیت شهرستان بهبهان و استان خوزستان در ایران.

از دیگر ویژگی های این بافت وجود بیش از ۸۴ مسجد، حسینیه و اما مزاده در لابلای مکان مسکونی آن است. قدمت بیشتر خانه هایی که در بافت واقع شده اند به دوره های قاجار و پهلوی می رسند. از ویژگی های معماری این بناها می توان به وجود زیرزمین و در اکثر آنها وجود ایوان با ستونهای مدور، سردرهای قوسی به صورت نیم دایره و آجرکاری های زیبارنمای بیشتر آنها اشاره نمود (طرح جامع شهر بهبهان، ۱۳۹۰).

۵-۵-۲- محله ها و مراکز محله های بهبهان

محله کوچکترین عضو تقسیمات شهری محسوب میگردد که تعداد متوسط ساکنان آنان بین ۳۸۰۰ تا ۷۸۰۰ نفر است. شاخص انتخاب محله در قدیم مسجد محل و در حال حاضر در طرح تفصیلی سال ۱۳۷۳ بهبهان خدمات آموزشی در مقاطع تحصیلی دبستان و راهنمایی است. به شکلی که دانش‌آموزان جهت رسیدن به مرکز آموزشی بیش از ۵ الی ۸ دقیقه پیاده‌روی نداشته باشند. هر محله دارای مرکز محله‌ای است که خدمات رفاهی و عمومی اهالی محل را در حد نیاز و مراجعه همه روزه، عرضه می‌کند. از آنجائیکه در قدیم به خاطر مصون ماندن از خطر غارتگران و دزدان و یا گروه‌های متخاصم که به شهرها هجوم می‌آوردند و نیروهای امنیتی چنان چاره ساز نبودند ساختار شهری و معماری خانه‌ها طوری بود که فرصت و امکان مقابله با خطرات احتمالی وجود داشته باشد به همین علت معابر و کوچه‌ها را باریک و تنگ کرده و دیوار و حصار خانه‌ها و ساختمان‌ها را بلند می‌ساختند تا افراد و ساکنین شهر بتوانند بوسیله دیوارهای بلند بردشمن مسلط باشند و از کوچه‌های تنگ چنین استفاده می‌شد که در حین مقابله طرف مهاجم امکان گریز فوری از محل را نداشته باشد و در این تنگ راه‌ها و باریک گذرگاه‌ها محصور شده و نابودی آن زودتر انجام بگیرد. شهرستان بهبهان و معماری بافت قدیم آن چنین وضعیتی دارد که اکثر منازل بجا مانده از دوران قاجار و پهلوی اول می‌باشد. وضعیت فعلی بافت قدیم به علت توسعه خیابان‌ها و تعرض معابر همچنان در خطر نابودی و ویرانی می‌باشد و بسیاری از خانه‌ها و ابنیه تاریخی این بافت بدلیل فوق و شهرسازی مدرن از بین رفته است. از قدیم نیز شهر بهبهان به دو بخش عمده قنات و بهبهان تقسیم می‌شد و بین آن مرزی بود که به آن «خط» می‌گفتند و دشمنی‌های این دو بخش و تنش‌ها و جنگ‌های خونین بین آنان که از زمان کوچ همان اعراب به کوشک دشت و ارجان آغاز شده بود، ضرب‌المثل کتب تاریخی بوده است که خوشبختانه اکنون در پرتو آفتاب درخشان انقلاب اسلامی و بیداری و آگاهی آحاد مردم و ایجاد وحدت و یکپارچگی بین همهی اقشار ملت ایران این مسائل به فراموشخانه‌ی تاریخ سپرده شده است (طرح جامع شهر بهبهان، ۱۳۹۰).

محله ابوعلی: ابوعلی‌ها (بوالی‌ها، بوولی‌ها) اصالتاً از نهاوند همدان بوده و از استان فارس به بهبهان کوچ کرده‌اند و در سه نقطه شهر مستقر شده که گروهی در محل خراسانی‌های فعلی و گروهی در محل شاه فضل فعلی و گروهی که هسته اصلی را تشکیل می‌داده در محل ابوعلی ساکن می‌شوند. ابوعلی‌ها حتی لهجه خود را در گذر ایام حفظ نموده و هنوز هم با همان لهجه صحبت می‌نمایند و گاهی اسم‌های خاصی روی آن گذاشته‌اند به طوری که به نحوه‌ی صحبت کردن بوالی‌ها گندم زبانی یا گنم زبونی می‌گویند یعنی زبانی که مثل خوشه‌های گندم زیباست.

برداشت و تحلیل نقشه‌های کالبدی محلات: در شیوه برداشت نقشه‌های کالبدی، اقدام به برداشت فضاهای عملکردی در فضاهای محلات شهری و استفاده غالب از مراکز محلات و همچنین نوع حرکت آنان در فضا بررسی می‌شود. در نقشه زیر کل محلات قدیم و جدید شهرستان بهبهان مشاهده می‌شود. در نقشه زیر محلات بافت قدیم رو به صورت شماره گذاری شده در بافت قدیم شهرودر مرکز شهر مشاهده می‌کنیم و در ادامه به تحلیل هر کدام از آنها می‌پردازیم.

شکل ۶- کل محلات بافت قدیم بهبهان ماخذ: نگارندگان

شکل ۵- کل محلات بافت جدید و قدیم بهبهان (ماخذ: نگارندگان)

شکل ۷- محله ابوعلی (نگارندگان)

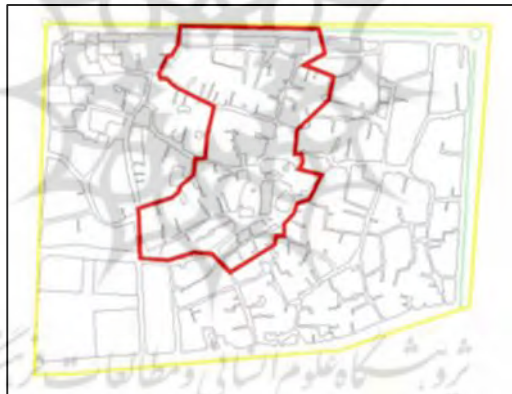
در نقشه زیر محله ابوعلی از بافت قدیم بهبهان مورد بررسی قرار می‌گیرد که طی جدول ارائه شده مشاهده می‌شود که قلمرو مساحت این محله، حدود ۷/۳ هکتار بوده و حداکثر فاصله مرکز محله تا پیرامون محله حدود ۲۰۰ متر می‌باشد. ارتباط قلمرو محله با واحدهای دیگر و مرکز شهر از طریق رشته‌ای از گذرها، معابر محلی و خیابان‌های پیروز و گرایمی صورت می‌پذیرد. موقعیت قرارگیری مرکز محله تقریباً در مرکز محله قرار دارد که با عناصری مانند مسجد و میدانی جلویی مسجد محله و تک مغازه تجاری در مرکز محله، تعریف می‌شود.

جدول ۷- محله ابوعلی

نقشه	محله ابوعلی در بهبهان	ویژگی‌ها	اصول
	مشخص شدن با گذرهای باریک و با خیابان اطراف محله و در برخی مکانها همپوشانی با دیگر محلات همجوار	تعریف قلمرو	قلمرو محله ای
	حدود ۳/۷ هکتار	مساحت قلمرو	
	حداکثر حدود ۲۰۰ متر	فاصله مرکز تا پیرامون	قلمرو محله ای
	از طریق رشته‌ای از گذرها و معابر محله‌ای و خیابان گرایمی همجوار با بیمارستان شهید زاده و خیابان پیروز	ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر	
	تقریباً در مرکز جغرافیایی محله است	موقعیت قرارگیری مرکز محله	مرکزیت
	به صورت متمرکز و هسته‌ای (مرکز محله ابوعلی)	شکل مرکز	

	مسجد، امامزاده بی بی خریجه، پارکینگ، میدانی محل، مدارس ابتدایی و راهنمایی	عناصر مرکز
	مسجد و حسینیه و مدرسه (عنصر فرهنگی)	عنصر شاخص
	محصوریت و تعریف مرکز محله	کیفیت محصوریت

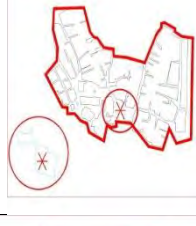

محله پر: در نقشه زیر محله پر از بافت قدیم بهبهان مورد بررسی قرار می‌گیرد که طی جدول ارائه شده مشاهده می‌شود که قلمرو مساحت این محله، حدود ۸ هکتار بوده و حداکثر فاصله مرکز محله تا پیرامون محله حدود ۲۵۰ متر می‌باشد. ارتباط قلمرو محله با واحدهای دیگر و مرکز شهر از طریق رشته‌ای از گذرها، معابر محلی و خیابان پیروز صورت می‌پذیرد. موقعیت قرارگیری مرکز محله در مرکز محله نمی‌باشد و با عناصری مانند مسجد و میدانی جلویی مسجد محله و بازارچه و مسجد سیدها در مرکز محله، تعریف می‌شود (طرح جامع شهر بهبهان، ۱۳۹۰).

شکل ۸- محله پر (نگارندگان)

جدول ۸- محله پر ماخذ: (نگارندگان)

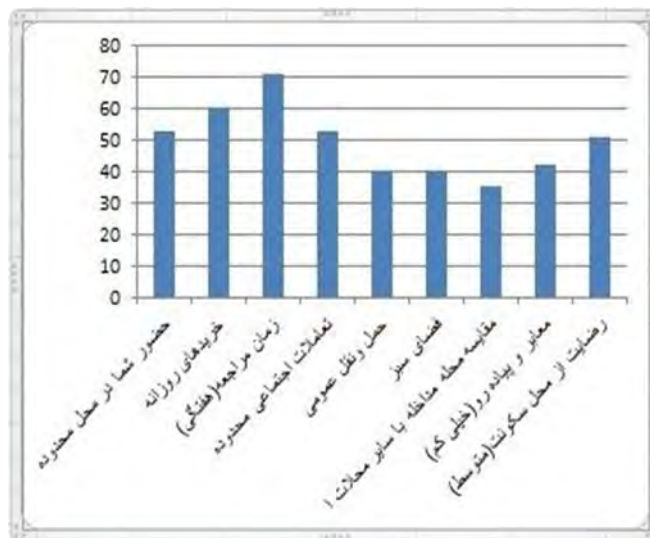
نقشه	محله پر در بهبهان	ویژگی‌ها	اصول
	مشخص شدن با گذرهای باریک محله و با خیابان اطراف محله و در برخی مکان‌ها همپوشانی با دیگر محلات همجوار	تعریف قلمرو	قلمرو محله ای
	حدود ۸ هکتار	مساحت قلمرو	

اصول	ویژگی‌ها	محلہ پر در بهیہان	نقشه
	فاصله مرکز تا پیرامون	حداکثر حدود ۲۵۰ متر	
	ارتباط قلمرو با واحدهای دیگر و مرکز شهر	از طریق رشته‌ای از گذرها و معابر محله‌ای و خیابان پیروز	
	موقعیت قرار گیری مرکز محله	در مرکز جغرافیایی محله نیست	
مرکزیت	شکل مرکز	به صورت متمرکز و هسته‌ای (مرکز محله پر)	
	عناصر مرکز	مسجد، حسینیه سیدها، قلعه مسجد، بازارچه، منبر تاریخی محله پر در میدانی محل	
	عصر شاخص	مسجد و حسینیه سیدها (عصر فرهنگی)، میدانی محل	
	کیفیت محصوریت	محصوریت و تعریف مرکز محله	

۶- تحلیل یافته‌ها

بررسی دیدگاه شهروندان: با در نظر گرفتن جامعه آماری و با توجه به خصوصیات مکانی و فضایی بافت‌های مورد نظر از پرسشنامه استفاده شد که تعداد ۵۰ پرسشنامه بنا بر شرایط محله پردیس در سطح محله جدید پردیس به صورت تصادفی، توسط استفاده کنندگان از فضاهای محله تکمیل شد که از این تعداد ۶۲ درصد زن و ۳۸ درصد مرد بوده‌اند. در این روش با مطرح کردن سوالاتی در خصوص وضع موجود محله و انتظارات مردم از مرکز محله، ارتباط محله با مرکز شهر مورد سنجش و بررسی قرار گرفت. در این روش از نظریات مردم آگاهی و اطلاعاتی بدست آمده است که طی جداولی که در ادامه به آنها می‌پردازیم طبقه‌بندی شده‌اند.

جمع بندی پرسشنامه ها: پس از جمع آوری پرسشنامه‌ها به تحلیل کامل پاسخ‌ها از تمامی جوانب پرداخته شد، که در نمودارهای زیر نتیجه کلی آنها، تهیه شده است. با استفاده از این بررسی و نیز تحلیل کلیه جوانب محدوده مورد نظر به تهیه نقاط ضعف و قوت و نیز فرصت‌ها و تهدیدها در قالب جدول SWOT پرداخته شده است.

نمودار ۱- جمع بندی پرسشنامه‌ها: (نگارندگان)

روش مشاهده و برداشت های تصویری مستند: در شیوه مشاهده اقدام به بررسی و مشاهده دقیق انواع رفتارها در فضاهای شهری و محلات بافت قدیم و بافت جدید محله شده که در زیر به عمده رفتارهای مردم در محلات ابو علی و محله پربه عنوان نمونه موردی پرداخته شده و مستندسازی لازم در قالب عکس صورت پذیرفته است.

شکل ۹- محله ابو علی (نگارندگان)

شکل ۱۰- محله پر (نگارندگان)

۶-۱- تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش SWOT

تجزیه و تحلیل روش SWOT اصطلاحی است که برای شناسایی نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای خارجی که یک سیستم با آن روبروست بکار برده می‌شود. تجزیه و تحلیل روش SWOT شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد، باید بهترین سازگاری با آنها را داشته باشد. منطق رویکرد مذکور این است که راهبرد اثر بخش باید قوت‌ها و فرصت‌های سیستم را به حداکثر برساند و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل برساند. به منظور طبقه‌بندی اطلاعات و درک نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از یک سو و ارائه جدول سیاست‌ها و راهبردها و اهداف از سوی دیگر از تکنیک SWOT استفاده شده است. روش SWOT در قالب پنج رویکرد اجتماعی، عملکردی و اقتصادی، کالبدی و فضایی، ادراکی- بصری و زیست محیطی، ترافیکی و دسترسی صورت گرفته است که در نهایت به اهداف، راهبرد و سیاست (دستورالعمل‌های اقدامی) ارائه می‌گردد که راه‌گشایی برای طراحی می‌باشد. با توجه به موارد فوق در بررسی ساختار کالبدی محلات بافت قدیم محلات بهبهان، شاخص‌ها بر اساس پنج رویکرد اصلی ذکر شده، تعیین شده است که در بررسی‌های جامع، نتایج به شرح ذیل تبیین می‌گردد:

جدول ۹- نقاط ضعف و قوت منطقه مورد مطالعه - بعد اجتماعی (ماخذ: نگارندگان)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
<ul style="list-style-type: none"> - وجود گوشه‌های کم تردد، پنهان و متروکه در محلات قدیمی. - فاضلاب نامناسب در مسیر. - کاهش شدید جمعیت در محدوده مورد مطالعه. - نظارت نامناسب امنیتی (بستر سازی برای بزهکاری). - نگاه صرفاً اقتصادی نهادها و ارگان‌های مسئول امور شهری و عدم توجه به مسائل اجتماعی و روانی شهر. 	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف کاربری فعال ۲۴ ساعته به صورت پراکنده در خیابان عدالت، پیروز، گرایمی، منتظری. - در نظر گرفتن فضایی جهت فعالیت دست فروشان در پیاده راه در خیابان عدالت، پیروز، گرایمی. - ایجاد فضاهای جهت پاتوق اقشار مختلف جامعه در فضاهای سبز و پارک‌ها. - ایجاد فضاهایی برای مکث، استراحت کردن در خیابان‌های عدالت، پیروز و میادین بیدلند و بیمارستان. 	<ul style="list-style-type: none"> - آزدگی ساکنان از فرسودگی بافت، بروز جرایم سرقت و کیف قاپی. - عدم وجود نورپردازی مناسب در مکان‌های شلوغ و کوچه‌ها. - تعریف فضای مسقف و رواق، فقط در یک قسمت از خیابان عدالت. - مهاجرت درون شهری ساکنین محدوده مورد مطالعه به سایر نقاط شهر. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود راسته بازار قدیمی شهر در خیابان عدالت. - حضور مردم در مکان‌های فرهنگی (کتابخانه) و مذهبی. - وجود پارک شهر و شریف نیا و پارک آب خروار برای حضور اجتماعات.

جدول ۱۰- نقاط ضعف و قوت منطقه مورد مطالعه - بعد اقتصادی (ماخذ: نگارندگان)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
<ul style="list-style-type: none"> - خالی شدن بافت قدیمی از ساکنین بومی. - از بین رفتن مفهوم مرکز محله در بافت. - تبدیل شدن مرکز محلات رها شده به پارکینگ. - دشواری تملک زمین در محدوده مورد مطالعه به واسطه ارزش اقتصادی بالای آن. - عدم بهره برداری از اراضی بایر در محلات. - تشدید گره‌های ترافیکی به علت بارگیری فضاها ی خدماتی 	<ul style="list-style-type: none"> - به کارگیری کاربری‌هایی که به خیابان سرریز دارند در میادین بیمارستان، بانک ملی، بید بلند. - تعریف فضایی جهت بازی کودکان در پارک شهر و شریف نیا. - ایجاد پارکینگ‌های طبقاتی در پشت مسجد جامع، در خیابان پیروز، میدان بیمارستان، جنب مسیل. - تعریف وسایل ورزشی در پارک شریف نیا و پارک شهر و پارک آب خروار. - ایجاد کاربری تفریحی تجاری در تقاطع امامزاده حیدر و خیابان شهید قناتپور. - وجود انگیزه‌های لازم جهت مداخله در محدوده مورد مطالعه به دلیل ارزش مادی بالا. - امکان جذب سرمایه‌های بخش خصوصی در محدوده به دلیل بازدهی اقتصادی بالای سرمایه گذاری در محلاتی که با خیابان‌ها هم مرز هستند. 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم وجود فضاهای مکث و متنوع در بافت. - تعدد مخروبه ها و فضاهای رها شده. - تجمع زباله و نخاله در فضا های رها شده محلات. - تفاوت بارز ارزش ملک بین بخش مرکزی و محلات اطراف مرکز شهر. - ورته بودن اغلب بناها و کاهش مشارکت مردم در بهسازی محلات و فضاها. - تجمع شدید تعدادی از کاربری‌های تجاری در محدوده میدان بانک ملی تا میدان جوانمردی. - اشغال فضای پیاده‌روها توسط برخی از مغازه‌ها در حاشیه خیابان‌ها. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود پارک های شهر و شریف نیا و آب خروار. - وجود مکان‌های فرهنگی مانند کتابخانه علامه طباطبایی و بهیمانی. - وجود محلات قدیمی و دارای هویت شهری. - وجود فضاهای مذهبی با حضور بالای مردم . - وجود پارکینگ در تقاطع بانک ملی، در خیابان پیروز، گرایمی و روبرو پارک شهر. - مجتمع تجاری تفریحی آریاگان. - وجود بانک های متعدد در مرکز بافت.

جدول ۱۱- نقاط ضعف و قوت منطقه مورد مطالعه- بعد ادراکی- بصری و زیست محیطی (ماخذ: نگارندگان)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
<ul style="list-style-type: none"> - استشمام شدن بوی نامطبوع از مسیل. - از بین رفتن پوشش گیاهی موجود - توسعه تفکر طراحی برای اتومبیل - کارکرد غیر محله‌ای محدوده. - بهم خوردن تناسب و تعادل در خط آسمان در خیابان‌ها - بدلیل عمودی ساختن نامنظم. - وجود آلودگی صوتی در محدوده مرکزی شهر بواسطه تمرکز شدید فعالیت‌ها و خودروها. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از مبلمان شهری زیبا در پارک‌ها و محله‌های پاتوق. - ایجاد پوشش گیاهی مناسب در حاشیه مسیل. - اختصاص قسمتی از مجتمع های تجاری جدید به فضای سبز. - در نظر گرفتن فضایی برای استقرار سطل های زباله و کاهش آلودگی بصری و زیست محیطی ناشی از آن‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم ساماندهی تابلوهای مغازه‌ها و تبلیغاتی‌ها. - استشمام شدن بوی نامطبوع از مسیل. - تعطیلی سینمای ۲۲ بهمین. - تعریف نامناسب جداره میادین. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود نشانه‌هایی مانند میادین شاخص و مزار شهدا در بافت قدیمی. - وجود پاتوق‌ها در فضاهای جمعی مانند پارک‌ها. - وجود رواق‌های مسقف با توجه به اقلیم در خیابان عدالت

جدول ۱۲- نقاط ضعف و قوت منطقه مورد مطالعه - بعد ترافیک و حمل و نقل (ماخذ: نگارندگان)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
<ul style="list-style-type: none"> - افزایش ترافیک در محور با افزایش روز افزون تعداد خودروها و موتورسیکلت‌ها. - کاهش امنیت پیاده با ورود عابرین به سطح خیابان. - کمبود پارکینگ به منظور پارک خودروها. - در اولویت قرار ندادن پیاده. 	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش پیاده رو موجب اهمیت دسترسی پیاده. - ایجاد مسیر دوچرخه. - اجرای سیاست‌های خاص جهت کنترل عبور و مرور وسایل نقلیه. - استفاده از ناوگان حمل و نقل شهری (ون و تاکسی) - ایجاد پارکینگ‌های طبقاتی و کم شدن ترافیک. 	<ul style="list-style-type: none"> - ساماندهی نشدن محور پیاده و سواره و بروز مشکلات فراوان. - کمبود جای پارک خودروها. - نبود مکان اختصاصی برای پارک موتورسیکلت‌ها. - عبور و مرور بیش از حد موتورسیکلت‌ها. - نبود جایگاه اختصاصی برای تاکسی‌ها. - عرض کم خیابان و مشکل عبور و مرور خودروها. - پاک شدن محل عابر پیاده. - ورود عابرین پیاده به خیابان. 	<ul style="list-style-type: none"> - دسترسی آسان مردم به خیابان بدلیل قرار گرفتن در مرکز شهر. - استفاده غالب مردم از تاکسی. - حجم پیاده روی بالای مردم.

جدول ۱۳- نقاط ضعف و قوت منطقه مورد مطالعه - بعد کالبد و فضایی (ماخذ: نگارندگان)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
<ul style="list-style-type: none"> - بناهای فرسوده محلات و بی توجهی به پتانسیل آنها. - وجود نخاله‌ها و زباله‌ها در محلات قدیمی. - ترکیب شدن محل عبور عابرین پیاده با محل عبور وسایل نقلیه. - دید کم راننده‌ها در خیابان عدالت به علت عبور عابرین از بلوار سبز. 	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف ورودی برای محله‌های درون بافت و بازار چه-ها. - ایجاد رواق مسقف برای پیاده‌راه خیابان‌های عدالت، پیروز. - ایجاد بلوارهای سبز برای خیابان‌های عدالت، سلطان المحراب، جوانمردی، امام حسین، معلم و منتظری. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود بناهای فرسوده واقع در محلات قدیمی. - وجود نخاله‌ها و زباله‌ها در محلات قدیمی و مجاور مجتمع آریگان. - عدم وجود فضایی برای پارک موتورسیکلت‌ها در جلوی مجتمع‌های تجاری. - کف سازی نامناسب و متفاوت در خیابان‌ها. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود بناهای شاخص و تاثیرگذار بانک ملی، مسجدجامع و سید فقیه در بافت مرکزی. - وجود نشانه‌هایی مانند پارک شهر و شریف نیا و امامزاده حیدر و شاه فضل.

۱-۶- اهداف، راهبرد، سیاست

با توجه به نتایج پرسشنامه، SWOT و جمع‌بندی معیارهای برگرفته از نمونه‌های داخلی و خارجی، به تدوین اهداف، راهبرد و سیاست‌های محدوده مورد نظر می‌پردازیم.

جدول ۱۴- اهداف، راهبردها و سیاست‌های شاخص اجتماعی

سیاست	راهبرد	اهداف
<ul style="list-style-type: none"> - تعریف دروازه و ورودی در کوچه‌های راسته بازار، سبز پوشان، طالقانی، حاج نجف عطار، درویش، دکتر حرفشنو در خیابان عدالت، کفش فروش‌ها، کوچه امامزاده شاه میرعالی حسین، امامزاده حیدر، (خ جوانمردی). - ایجاد بازشو در کوچه‌های باریک منتهی به محل کاروانسرا در خیابان عدالت - حذف گوشه‌های کم تردد، پنهان و متروکه در محلات قدیمی. 	از طریق کالبد	حس امنیت
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد نورپردازی در مسیر پیاده در خیابان عدالت، پیروز، منتظری - نورپردازی در کوچه‌های سبزپوشان، دکتر حرفشنو، درویش، طالقانی، در خیابان عدالت، کوچه کفش فروش‌ها، امامزاده حیدر در خیابان جوانمردی 	از طریق نورپردازی	
<ul style="list-style-type: none"> - نورپردازی در پارک شهر و پارک شریف نیا، پارک اجتماعات، پارک میدان آب خروار و فضاهای سبز کوچک - نورپردازی مناسب در جلوی منازل و عرصه‌های خصوصی 	از طریق تزریق کاربری	
<ul style="list-style-type: none"> - تعریف کاربری فعال در ۲۴ ساعت شبانه روز به صورت پراکنده در خیابان عدالت، پیروز، گرایمی، منتظری - استقرار کانکس پلیس در میدا جوانمردی، بیدبلند، بیمارستان، بانک ملی - در نظر گرفتن فضایی جهت فعالیت دست فروشان در پیاده راه در خیابان عدالت، پیروز، گرایمی 	از طریق تزریق کاربری	
<ul style="list-style-type: none"> - در نظر گرفتن فضایی برای دستفروشان در عدالت و پیروز - ایجاد فضاهای متنوع برای گروه‌های مختلف جهت نمایشگاه‌های موقت در حاشیه مسیل، پارک شهر و شریف نیا - ایجاد فضاهای جهت پاتوق اقشار مختلف جامعه در فضاهای سبز و پارک‌ها - ایجاد فضاهای مکث در محل‌های پاتوق، خیابان عدالت و پیروز، میدان بیمارستان و بید بلند 	از طریق تزریق کاربری	

اهداف	راهبرد	سیاست
سرزندگی	ایجاد فعالیت به کمک کالبد	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضاهایی برای مکت، استراحت کردن در خیابان عدالت، پیروز، میداين بيدلند و بیمارستان در نزدیکی بیمارستان شهید زاده - قرار دادن نیمکت و فضایی جهت استراحت مراجعه کنندگان در طول خیابان های عدالت، پیروز، پارک شهر و شریف نیا و میدان بيدلند، فضای سبز حاشیه مسیل و فضاهای سبز کوچک محلات - ایجاد تسهیلاتی برای فراهم شدن آسایش اقلیمی مانند ایجاد فضاهای مسقف و رواق شکل در ... - ایجاد محل هایی برای ساخت سرویس بهداشتی در خیابان پیروز، عدالت، گرایمی، سلطان المحراب و معلم
	-	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضای سبز در خیابان های عدالت، پیروز، گرایمی، سلطان محراب و معلم. - استفاده از نور و روشنایی و نورپردازی در محلهای مکت و جداره میدان های معلم، بيد بلند، چوانمردی و مراحل و بیمارستان.
آرامش	از طریق کالبد و میلمان شهری	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضاهای سبز و با طراوت در امتداد مسیل - ایجاد مسیرهای پیاده و دوچرخه در حاشیه مسیل. - ایجاد فضاهای مکت و پاتوق در مسیر مسیل. - ساماندهی کردن سیستم فاضلاب و جلوگیری از راکد ماندن آب.

جدول ۱۵- اهداف، راهبردها و سیاست های شاخص عملکردی و اقتصادی

اهداف	راهبرد	سیاست
سرزندگی	تنوع	<ul style="list-style-type: none"> - ساماندهی کاربری های متنوع از لحاظ زمانی در خیابان عدالت، پیروز، منتظری به طوری که در طول شبانه روز در فضا نقاط روشن و فعال داشته باشیم. - به کارگیری کاربری های غیر اداری در خیابان های دادگستری برای اینکه بدنه های خاموش را به حداقل برسانیم. - به کارگیری کاربری هایی که به داخل پیاده رو سرریز دارند در تقاطع های بیمارستان، بيدلند، بانک ملی و خیابان عدالت
	کاربری های عمومی	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف فضایی جهت بازی کودکان در پارک شهر و شریف نیا . - تعریف فضای عمومی جهت شکل گیری فعالیت های خودجوش مانند نمایش های خیابانی، دستفروشان، نمایشگاه های موقت و برگزاری مراسم خاص در حاشیه مسیل و خیابان سلطان محراب - تعریف وسایل ورزشی در پارک شریف نیا و پارک شهر و پارک آب خروار. - تعمیر و ایجاد سرویس های بهداشتی در پارک ها و طول خیابان پیروز، منتظری.
وحدت و پیوستگی میان کاربری ها	تغییر کاربری	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد کاربری تجاری در محله های قدیمی و خیابان های سلطان محراب، منتظری، گرایمی جهت برقراری ارتباط و پیوستگی بین کاربری های تجاری موجود در این خیابان ها. - ایجاد کاربری تفریحی - تجاری در تقاطع امام زاده حیدر و خیابان شهید قناطر .
	بهسازی	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف کاربری تجاری در بناهای قدیمی و فاقد کاربری واقع در پشت میدان بیمارستان، خیابان پیروز روبرو محل گل بی بی. - ایجاد پارکینگ های طبقاتی در پشت مسجد جامع در خیابان عدالت، در خیابان پیروز روبرو محل گل بی بی، میدان بیمارستان، جنب مسیل، پشت مجتمع آریاکان.

جدول ۱۶- اهداف، راهبردها و سیاست های شاخص کالبدی و فضایی

اهداف	راهبرد	سیاست
خاطره انگیزی و تصویر ذهنی	تعریف ورودی	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف ورودی مناسب برای راسته بازار در خیابان عدالت و پاساژهای خیابان عدالت، خیابان جوانمردی - تعریف ورودی برای محله های کاروانسرا، سیدها، ملایان از خیابان عدالت و محله پر از خیابان گرایمی و پیروز - تعریف ورودی بازار مرکبات و سبزیجات در خیابان های جوانمردی و منتظری
	فضاهای مسقف	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد رواق مسقف برای پیاده راه خیابان های عدالت، پیروز منتظری با نماهای زیبا و عناصر مناسب با اقلیم.
		<ul style="list-style-type: none"> - حفظ، تقویت و ساماندهی بدنه های شاخص حاشیه خیابان های عدالت، جوانمردی، پیروز، معلم، امام حسین. - حفظ و بارز نمودن نقاط ارزشمند تاریخی و مذهبی امام زاده شاه فضل، امامزاده حیدر. - حفظ و تقویت نشانه های ذهنی و جمعی مانند بازار، پارک شهر، شریف نیا، میدان های بيد بلند، بانک ملی، جوانمردی، بیمارستان و فضاهای سبز محلات کوچک.

اهداف	راهبرد	سیاست
		<ul style="list-style-type: none"> - درختکاری مجدد در خیابان عدالت - ایجاد بلوارهای سبز منظم برای خیابان های عدالت، سلطان محراب، جوانمردی، امام حسین، معلم، منتظری. - استفاده از پیل های خورشید برای تولید انرژی و حذف سیم کشیهای هوایی در جهت روشنایی شبانه
ساماندهی کالبدی	در جداره‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - ساماندهی جداره خیابان عدالت، پیروز، جوانمردی، معلم، گرایمی و اصلاح وضع موجود از طریق ساماندهی تابلوهای تبلیغاتی و تابلو های مغازه ها . - جلوگیری از نماسازی با سلیقه شخصی سازندگان در استفاده از مصالح متفاوت در جهت شکلگیری نمایی مناسب و یکپارچه در جداره خیابان‌ها.
	در بافت	<ul style="list-style-type: none"> - ساماندهی بافت تاریخی و سنتی محله پر. - مقاوم سازی بافت تاریخی و سنتی ارزشمند محلات قدیمی - شکستن ارتفاع ساختمان های بلند مرتبه به کمک ساختمان های اطراف آن . - نوسازی بناهای فرسوده واقع در محلات قدیمی - جمع آوری نخاله ها و زباله ها در محلات قدیمی و در کنار مجتمع آریاگان و تبدیل آنها به محیط هایی جذاب و محل های پاتوق
	در عناصر موجود و میلمان شهری	<ul style="list-style-type: none"> - تعریف قاب مناسب و زیبا برای تابلوهای تبلیغاتی واقع در خیابان های عدالت، پیروز و جداره میادین. - تعریف کالبدی فضای ایستگاه تاکسی واقع در خیابان عدالت، پیروز، گرایمی، معلم. - طراحی نیمکت های موجود مناسب با اقلیم در فضاهای سبز جهت افزایش زیبایی آن ها در پارک ها و میدان اجتماعات . - تعریف فضای تعریف شده کالبدی جهت پارک کردن موتور سیکلت ها در خیابان عدالت، پیروز و خیابان های شلوغ و دارای کاربری های تجاری - پوشاندن باغچه های پای درختان توسط قاب های مشبک .
	در کف	<ul style="list-style-type: none"> - کفسازی آسفالت کردن خیابان عدالت - کفسازی زیبا، مناسب و مقاوم در پیاده رو خیابان های عدالت، پیروز، گرایمی، معلم، سلطان محراب، امام حسین. - مشخص کردن فضاهای مکث به کمک کفسازی. - کفسازی در فضای تفریحی و مکث واقع در ...
	پیاده در برابر سواره	<ul style="list-style-type: none"> - به وجود آوردن امکان عبور بی خطر و ایمن پیاده از خیابان های پیروز، عدالت، گرایمی و معلم. - تشویق سواره به کاهش سرعت در خیابان ها. - مشخص کردن محل عبور عابر پیاده در خیابان پیروز در تقاطع میدان های بیمارستان و بیدلند.
ایمنی		<ul style="list-style-type: none"> - ملزم کردن عابر پیاده از استفاده از محل های عبور مشخص. - افزایش دید راننده ها در خیابان ها و تقاطع ها. - ملزم کردن وسایل نقلیه به توقف در پشت خط ایست. - جلوگیری از ورود موتور سیکلت ها و دوچرخه ها در پیاده روها.

جدول ۱۷- اهداف، راهبردها و سیاست های شاخص ادراکی- بصری و زیست محیطی

اهداف	راهبرد	سیاست
خاطره انگیزی	در نشانه‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت نشانه‌های موجود مانند راسته بازار، سینما، پارکها، فضاهای سبز میدان بیدلند، میدان بیمارستان، میدان بسیج - تعریف نشانه های جدید کالبدی در جهت برقراری ارتباط با پارک شهر و شریف نیا - تعریف ورودی هر محله به کمک عناصر شاخص در آن محله در بافت - برقراری ارتباط میان نشانه های موجود به کمک کفسازی، دسترس و گشودگی .
	در معابر	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد گشودگی منظر جهت رویت بهتر و بیشتر نشانه های شاخص محدوده در تقاطع سلطان محراب - استفاده از مصالح مناسب، فعالیت های جمعی و فضاهای مسقف و آلاچیق ها در پارک ها و ساماندهی مسیل آب.
	حس بویایی	<ul style="list-style-type: none"> - انجام اقدامات لازم جهت از بین بردن بوی نامطبوع در کنار مسیل.
	به کمک ایجاد دسترسی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و تقویت دسترسی مناسب و تعریف شده به محلات، اماکن خاص (امامزاده ها)

تعیین فضایی	مشخص بودن عرصه میدان	- مشخص کردن جداره میدان های بیمارستان، بانک ملی، میدان شیراز به کمک نرم فضا و سخت فضا .
زیبایی	در کالبد	- ساماندهی خیابان های عدالت، پیروز، گرایمی، جوانمردی، معلم - سامانده کردن تابلوهای مغازه هادر جداره خیابان ها - استفاده از عناصر سبز در خیابان عدالت، گرایمی، معلم، جوانمردی، منتظری - استفاده از مبلمان شهری زیبا در پارک ها م و محلهای پاتوق
	در عناصر موجود	- در نظر گرفتن فضایی برای استقرار سطل های زباله و کاهش آلودگی بصری و زیست محیطی ناشی از آن ها. - طراحی و نوسازی نیمکت های فرسوده موجود در پارک ها و فضاهای سبز مناسب با اقلیم - سامانده کردن تابلوهای مغازه هادر جداره خیابان ها
	طبیعت	- حفظ و تقویت پوشش گیاهی در پارک ها و در خیابان ها در طرح های بلند مدت . - ایجاد فضای سبز مجدد در خیابان عدالت - ایجاد پوشش گیاهی مناسب در حاشیه مسیل .

جدول ۱۸- اهداف، راهبردها و سیاست های شاخص ترافیکی و دسترسی

اهداف	راهبرد	سیاست
کاهش ترافیک	ایجاد پارکینگ طبقاتی	- تعریف کاربری پارکینگ طبقاتی در پشت مسجد جامع، روبرو بیمارستان شهیدزاده، روبرو محل گل بی بی، طبقاتی کردن پارکینگ شهرداری در تقاطع بانک ملی و پارکینگ سازمان زندانها در روبروی پارک شهر، پارکینگ رفیعی در خیابان پیروزف پارکینگ شهرداری در میدان هلال احمر
	کنترل عبور و مرور	- جلوگیری از پارک حاشیه ای در خیابان های عدالت، پیروز، گرایمی، معلم - یکطرفه کردن خیابان امام زاده حیدر به سلطان محراب و تقاطع خیابان جوانمردی به امامزاده حیدر - تعریف خیابانی به موازات خیابان عدالت در پشت پارکینگ شهرداری به طرف محل کاروانسرا و خیابان جوانمردی - ممانعت از توقف ناگهانی تاکسی ها در طول مسیر با مشخص کردن جایگاه های مشخص تاکسی. - عبور و مرور فقط خودروهای تاکسی و ون در خیابان عدالت در ساعات شلوغ - ممانعت از توقف خودروها در محل های غیر مجاز به ویژه در نزدیکی تقاطع ها یا خروجی و ورودی خیابان محلی
ایمنی	کنترل حرکت خودروها و ساماندهی آن ها	- محدود شدن مسیر حرکت سواره و حاکمیت پیاده در خیابان عدالت - تاکید بر تقاطع ها با استفاده از عناصر کالبدی همچون کفسازی متفاوت.
	نورپردازی در شب	- به وجود آوردن روشنایی کافی در تقاطع ها و محل های عبور و عابرین پیاده در خیابان ها و محل های عبور

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با کنکاش در مفهوم گونه شناسی و شکل شناسی شهری به بررسی مکاتب مختلف مطالعاتی در شکل شناسی پرداخت و اصول و زمینه های گوناگون مطرح در این مفاهیم و مطالعات را در چارچوبی نظری و تحلیلی تدوین نمود. سپس، با انتخاب زمینه‌ی کالبدی مطالعات شکل شناسی و به منظور برنامه ریزی برای بافت شهری به مرور تجربیات و پژوهش های مختلف در این عرصه پرداخته و در چارچوب مبانی نظری مطرح شده معیارها، مؤلفه ها و شاخص های مؤثر بر شکل شناسی بافت شهری را مشخص، و در نهایت با تشخیص شاخص های کلیدی راهکاری عملی برای استفاده از این شاخص ها را برای گونه شناسی بافت شهری ارائه نمود. به واسطه ی این راهکار می توان بافت را بر اساس مؤلفه های شکل، ارتفاع و ارتباط با بافت مجاور به گونه های کلان تقسیم نمود و با استفاده از شاخص های دیگر، این گونه های کلان را به منظور برنامه ریزی دقیق تر به زیرگونه هایی تقسیم کرد بدین ترتیب، روشی مدون برای گونه شناسی بافت شهری ارائه گردید.

ضمن گونه شناسی محلات مورد مطالعه به بررسی معیارهای طراحی برای محله جدید پرداخته شد و طی پرسشنامه ای که از اهالی محل صورت گرفت به این نتیجه رسیدیم که مرکز محله ای تجاری با فعالیت های اقتصادی عمده و با توجه به متوسط درآمد ساکنین این محله طراحی گردد به طوری که نه تنها نیازهای محله را برآورده سازد، بلکه از رفت و آمدهای بیهوده به مرکز اصلی شهر برای خریدهای روزانه و به وجود آمدن ترافیک جلوگیری کند. در بخش طراحی سعی بر آن شد که مرکز محله جدید، با توجه به شاخص های طراحی مطالعه شده، به صورت طرح عملیاتی شهرسازی طراحی شود. دو محدودیت در توضیح این پژوهش الزامی

است: اول، پژوهش حاضر تنها شاخص‌ها را برای گونه‌شناسی بافت مشخص نمود و با توجه به طیف کمی گسترده شاخص‌ها در بافت‌های مختلف شهری در ایران، به انجام پژوهش‌های دیگر برای دستیابی به حدود تغییر در شاخص‌ها نیاز است. دوم، این پژوهش چگونگی اولویت‌بندی شاخص‌ها را نیز در خود مطرح ننمود، چرا که تجربیات جهانی مورد مطالعه نشان می‌دهند که اولویت‌بندی شاخص‌ها اغلب بر اساس نیازهای منتج از اهداف برنامه‌ریزی مشخص می‌گردد.

منابع

۱. پورزرگر، محمدرضا. (۱۳۹۰). «خانه، سنت و باز زنده‌سازی محله جوباره در اصفهان». انتشارات هویت شهر. شماره ۹، (۱-۵).
۲. پورمحمدی، محمدرضا؛ صدرموسوی، میرستاروجماعی، سیرو، (۱۳۹۰)، واکاوی مکتب‌های مورفولوژی شهری فصلنامه‌ی مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال دوم، شماره ۵، صص ۱۶-۱.
۳. نقه الاسلامی، عمید الاسلام، امین زاده، بهناز. (۱۳۹۲). «بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به کار رفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی». انتشارات هویت شهر. شماره ۱۳، (۵-۹).
۴. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). «مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی». تهران: انتشارات سمت.
۵. حبیب، فرح (۱۳۸۴)، جزوه درس شکل‌شناسی شهری، دوره‌ی دکترای تخصصی شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران (منتشر نشده).
۶. حبیبی، سیدمحسن، (۱۳۷۵)، از شار تا شهر؛ تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن، تهران؛ انتشارات دانشگاه تهران، صص ۱۶۸-۱۵۸.
۷. جمالی، سیروس، (۱۳۹۴)، بررسی جایگاه گونه-ریخت‌شناسی شهری در طرح‌های توسعه‌ی کالبدی ایران مطالعه‌ی موردی کلان‌شهر تبریز، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال پنجم، شماره ۱۹.
۸. سعیدنیا، احمد (۱۳۷۸)، شکل‌شهر، مجله معماری و فرهنگ، شماره ۱.
۹. دانش دوست، مهرداد. (۱۳۹۲). «گونه‌شناسی قرارگاه‌های رفتاری در فضاهای شهری (نمونه موردی: سبزه میدان، دروازه ارگ و خیابان طالقانی زنجان)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری. دانشکده فنی و مهندسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان.
۱۰. ذاکر حقیقی، کیانوش، ماجدی، حمید، حبیب، فرح (۱۳۸۹)، «تدوین شاخص‌های موثر برگرفته از گونه‌شناسی بافت شهری»، نشریه هویت شهر، شماره ۷، صص ۱۰۵-۱۱۲.
۱۱. رادجهانبانی، نفیسه، پرتوی، پروین. (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی کیفیت محیط در محله‌های شهری، با رویکرد توسعه پایدار، مورد پژوهی: محله‌های خیابان و ایلگلی تبریز». نامه معماری و شهرسازی، شماره ۶ (۱۵-۹).
۱۲. طرح جامع شهر بهبهان، ۱۳۹۰.
۱۳. قاسمی، وحید، نگینی، سمیه. (۱۳۹۰). «بازیابی هویت محله‌ای در کلان‌شهرهای امروز (نمونه موردی محلات عباس آباد و مرداوین اصفهان)»، (۶-۱).
۱۴. کوهی فرد، الناز. (۱۳۹۲). «بررسی نظری مفهوم محله و تاثیر هویت بر شکل دهی آن در معماری». کنفرانس معماری و شهرسازی و توسعه پایدار.
۱۵. نوفل، علیرضا، کلبادی، پارسین، پورجعفر، محمدرضا. (۱۳۸۸). «بررسی و ارزیابی شاخص‌های موثر در هویت شهری (نمونه موردی محله جلفا در شهر اصفهان)». انتشارات آرمانشهر. شماره ۳.
16. Kropf, Karl (1996), *Urban Tissue and the Character of Towns*, *Urban Design International*, Vol.1, No.3.
17. Rapoport Amos, (1990), *Vernacular Architecture*, in *Turan M., (eds.); Current Challenges in the Environmental Social Sciences*, Avebury, Aldershot, England.
18. Rådberg J., (1996), *Towards a Theory of Sustainability and Urban Quality: A New Method for Typological Urban Classification*, in *Gray M., (ed.), Evolving Environmental Ideals: Changing Ways of Life, Values and Design Practice*, *Book of Proceedings for the 14th Conference of the International Association for People-Environment Studies*, Stockholm, pp.384-392.